

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

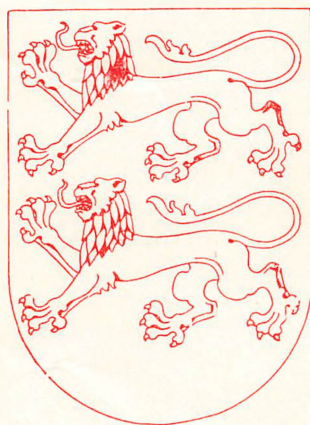
Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Sønderjydsk

MÅNEDSSKRIFT

Udgivet af Historisk Samfund for Sønderjylland
ved H. Neumann, Christian Stenz og W. Christiansen

INDHOLD:

H. V. Gregersen: *Fra overgangstiden mellem dansk og preussisk styre.*

Jonathan Smith: *Herredsfoged Hinrich Klye.*

En spådom fra 1701.

V. J. Brøndeggaard: »VRANGKRØJT« *et 2000-årigt veterinært husråd.*

Sønderjydsk månedsskrifts ekspedition: Viceskoleinspektør W. Christiansen, Brorsonsvej 37, Tønder
Museumsinspektør H. Neumanns adresse er: Åstrupvej, Haderslev.
Viceskoleinspektør Chr. Stenz adresse er: Chr. Paulsen skolen, Flensborg

NR. 6

1. JUNI 1955

31. ÅRG.

Abonnement 3,00 kr. DET KONGELIGE BIBLIOTEK

Fra overgangstiden mellem dansk og preussisk styre

Danskhedstilkendegivelser i Kliplev efter 1864

Af H. V. Gregersen

Med Danmarks afståelse af hertugdømmerne til de to tyske sejrher-
rer i 1864 skabtes der ikke nogen endelig løsning på vor hjemstavns
fremtidige skæbne, idet det snart blev klart, at Bismarck ikke havde
til hensigt at overlade krigsbyttet til den augustenburgske hertug eller
til hans søn. Ikke desmindre besattes imidlertid en hel del af de ledig
blevne embeder med tilhængere af augustenborgerne, men deres her-
redømme blev kun af kort varighed, eftersom der i 1866 hidførtes en
helt ny situation ved Preussens indlemmelse af hertugdømmerne efter
opgøret med Østrig. Tiden fra 1864 til 1866 blev derfor en overgangs-
tid, i hvilken alle indgreb fra øvrighedens side kun kunne komme til
at stå i foreløbigheds tegn.

Dette kom også til at præge den nationalpolitiske situation i disse
år. Nordslesvigs dansksindede befolkning levede endnu i forventnin-
gen, selv om den umiddelbart efter ulykkesåret ikke havde noget be-
rettiget håb om en fremtidig regulering af grænseforholdene at støtte
sig til, således som det blev tilfældet i 1866 med Prag-fredens § 5.
Alligevel kan det dog ikke siges, at begivenhedernes tryk havde kuet
de danske nordslesvigere. Tværtimod synes det i høj grad at have
skortet på respekt over for de noget uafhjemlede augustenburgske
magthavere, der nu mente at kunne udnytte situationen til fremme af
deres ønskedrømme.

Denne holdning over for myndighederne kommer tydeligt til orde
gennem et »opråb«, som den konstituerede amtmand i Åbenrå lod
udsende. Denne var netop en typisk repræsentant for den her omtalte
kreds af embedsmænd, hvem det kun lykkedes at bevare indflydelsen
i overgangstiden fra dansk til preussisk styre. Han hed *Jürgen Jürgen-
sen*, var barnefødt i Stubbæk ved Åbenrå og som farbroder til den
senere så bekendte gehejmeråd *Christian Jacob Jürgensen* ud af en af
egnens ledende hjemmetyske familier. Efter juridisk studium i Kiel

var han blevet advokat, men de danske myndigheder havde efter tre-årskrigen frataget ham hans bestalling, og han havde derefter levet som sagfører i Wolgast i Pommern, indtil han i 1864 kunne vende tilbage til hjemstavnen, hvor han snart blev konstitueret som amtmand i Åbenrå.

Hans »opråb« er tydeligvis inspireret af de kåde nytårsløjer, som ungdommelige elementer havde taget noget vel kraftigt del i for at skaffe sig udløsning for de følelser, der havde lagret sig i sindene i tiden efter adskillelsen fra moderlandet. Det lyder, som følger:

»I den sidste Tid har der paa enkelte Steder i Amtet viist sig, at der gives Folk iblandt os, som, maaskee deels ophidsede af danske Agitatorer, ikke bruge Fornuft, men begaae Excesser, modsætte sig Politiautoriteterne, krænke og fornærme deres Landsmænd og Naboer med Ord og Gjerninger, slaae Vinduer ind o. s. v., og derved troe, at Embedsmændene, fordi de ikke strax skride ind med Magt og uden Hensyn til lovlig Fremgangsmaade ikke tør vove at gjøre dem Noget derfor. Deslige Utilbørligheder bør nu have Ende, og for at Ingen skal kunne undskylde sig med Uvidenhed, bekjendtgør jeg herved for Alle og Enhver, at hver By, hvori der i Fremtiden forekommer Excesser og landsfjendtlige Demonstrationer, kan vente at faae militairisk Execution, indtil Ophavsmændene opdages, og en rolig og lovlig Aand viser sig i Byen. Jeg advarer Alle, at tage sig iagt og gjør enhver Huusbonde og Huusfader ansvarlig for hans Tyende, Børn og Huusfolk. Enhver bør hjælpe til, at opretholde Ro, Orden og Lovlighed, eller bære Følgerne af sin Efterladenhed eller Opsætsighed.

Der skal Ingen lide Uret, Ingen skal krænkes i sit Sprog, sine Sæder og sin Levemaade, men Alle skulle vide, at der er Lov og Autoritet i Landet, som ikke ustraffet lader sig fornærme.

Politiofficialerne have at sørge for, at denne Bekjendtgjørelse fordeles i alle Huse, oplæses i Kirkerne og opslaaes i Kroerne og paa andre offentlige Steder, og ufortøvet at indberette hertil, at saadant er skeet.

Apenrade Amtshuus, den 7. Januar 1865.

Jürgensen.«

Det sted i amtet, som Jürgensen frem for alt sigtede til, var Kliplev. Her havde tre hjemmetyskere, *Jens Peter Storm*, *Nicolai H. Petersen* og *Nicolai Christian Dall*, nemlig i dagene mellem jul og nytår søgt at vinde tilslutning i befolkningen for genindførelse af det tyske kirkesprog een søndag i hver måned, således som det fra gammel tid havde været i brug i dette sogn. Det lykkedes imidlertid kun de tre at skaffe andre 27, som var villige til at støtte deres andragende, og den påfø-

gende nytårsaften fik den ene af dem til tak for sine upopulære anstrengelser nogle ruder knust.

Det gav naturligvis anledning til et vældigt postyr, som en ukendt spasmager har bevaret for eftertiden i nedenstående spottedigt, hvis folkelige stil får en til at mindes de gamle skillingstryk.

Kom, kjære Venner, hører til,
Jeg vil fortælle Eder Løier,
Hvis I min Sang ret synge vil,
Da skal det Eder vist fornøie.
Det Hele er om Klipleve By,
Som næsten er reent af Lave.
Hver Hjemmetydsker raaber Krig,
Hver dansk Mand for os Respect skal
have.

I Byen blev der hurtig Qvalm,
Det var netop i Søndergade.
Nicolai Petersen er Mandens Navn,
Otte Ruder fik han lidt af Lave.
Han stakkels Mand sine Hænder vreed,
Hvad skal jeg arme Mand anfange?
Til Peter Storm jeg render ned,
Han skal den Skyldige snart ramme.
Peter Storm han gjorde og sin Flid,
Han lad strax Gensdarmen hente,

Men kom dog ei i rette Tid,
Skjøndt hele Byen rundt han rendte.
Men Gjerningsmanden ei de fik,
Den Møie var omsonst, de gjorde.
De danske Karle Ordre fik,
At de til Gericht monne drage.
Til Gravensteen da Reisen gik,
Men med Hurra de kom tilbage.
See Hannemand har seiret kjæk,
Hjemmetydskerne maa staae tilbage,
Skjøndt de med Nakke kneise fræk,
Maatte dog Skidtet snart indtage.
Om Nogen nu gad vide den,
Der denne Vise har opskreven,
Han maa til Lieutnant Bengel hen.
Han er en underjordisk Greve,
Ellers er han i Slaraffenland,
Thi der er godt at være,
Der er han vist en venlig Mand,
Maaskee kan han 3 Frakker bære.

Amtmandens alvorlige advarsel tog klipleverne dog ikke videre højtidelig. Tværtimod benyttedes det påfølgende forårsmarked i begyndelsen af april til igen at lave fest i den lille by. Denne gang var det »hemmelige våben« over for de for ivrige hjemmetyskere ganske vist af en lidt anden kaliber. Det lykkedes nemlig nogle spøgefugle at få den nidkære Jens Peter Storm beskænket og det i en så svær grad, at han til sidst faldt for de mange opfordringer til at give et solonummer for en større kreds af tilhørere. Hvad værre var, var imidlertid, at repertoiret udelukkende bestod af den just anførte smædevise, der omhandlede hans egne og hans ligesindedes bedrifter.

Man vil vel derfor til en vis grad kunne forstå, at den gode mand »i dagene derpå« har følt et vist ubehag ved erindringen om sin optræden. Hans ærgrelse over det passerede fik ham imidlertid til at indlede en kampagne mod enhver foretelse i Byen, der kunne udlægges som tegn på danske sympatier.

Således fik han den stedlige gendarm til at indsende en rapport til amtmanden om den skoleeksamen, som den 30. marts var blevet afholdt af degn og skolelærer *H. C. Johannsen* under overværelse af den

konstituerede sognepræst *Harald von Neergaard*. Degnen havde i dagens højtidelige anledning givet børnene lov til at pynte skolelokalet, men udsmykningen havde da bestået af flettede kranser med rød-hvide bånd, der var ophængt overalt i klasseværelset.

Amtmanden blev meget fortørnet over at høre om det skete, idet han »i betragtning af det bekendte antinationale (!) sindelag hos en stor del af befolkningen i Kliplev måtte anse udsmykningen af skolelokalet med rød-hvide bånd for at være en landsfjendtlig (!) politisk demonstration«. Samtidig blev pastor von Neergaard kraftigt irettesat, fordi han ikke omgående havde grebet ind over for skolebørnene. Men præsten, om hvem Carsten Petersen ved at oplyse, at han skal have sagt: »Jeg har et schleswig-holst. hjerte — uden at være fanatiker!«, svarede amtmanden, at han havde fundet udsmykningen ganske uskyldig. Han hævdede, at det kun havde været Storms børn, som havde taget anstød af dette børneværk. I det hele taget ville han gerne henlede amtmandens opmærksomhed på, at ingen skadede den tyske sag i Kliplev mere end »denne ubesindige og hævn-gerrige Storm«!

Men Storm fo'r desuagtet videre i sit ubændige raseri mod alt dansk. Midt i maj måned tvang han gendarm *Wiebensen* til at indberette, at sandemand *Jacobsen* havde gjort sig skyldig i en ulovlig flagdemonstration. Sandemanden blev selvfølgelig omgående stævnet, men han hævdede blot, at dannebrog var blevet hængt ud på et rækværk, fordi man i hans hjem havde været i færd med forårsrengøringen! Tiltalen synes derefter at være frafaldet.

For von Neergaard havde disse episoder imidlertid til følge, at han ønskede sig bort fra Kliplev. Det lykkedes ham at få ansættelse i Aller. Inden sin død et par år senere var han blevet en af de ledende inden for den kreds af præster, som var med at så den sæd, der med årene voksede frem som Nordslesvigs Indremission.

Til hans efterfølger ønskede klipleverne pastor *Jørgen Michaelsen*. Som omtalt i Sønnerjydske månedsskrift 1954, side 157, nægtede amtmanden imidlertid at gå med til dette. Michaelsen var nemlig dansk-sindet, og efter hans opfattelse gjaldt det om »i menigheder, hvor den danske propaganda har fået fodfæste — og en sådan er Kliplev! — at få ansat præster, som, hvad karakter og sindelag angår, er i stand til efterhånden at vinde befolkningen for Slesvigholsten og dets interesser og derfor så roligt og ubemærket som muligt at lede den til at tilslutte sig«. En udtalelse, der fortjener at blive bemærket!

Endnu inden året 1865 var nået til ende, havde *Jürgensen* udspillet sin rolle i Nordslesvig, idet den preussiske kammerjunker *Werner von*

Levetzau en dag i september uventet indfandt sig på Brundlund slot, hvor han præsenterede sig som den nye amtmand. Nogle dage senere flyttede Jürgensen ud til sin broder på teglværket ved Skelbækken uden for Åbenrå, og hans virke som amtmand var dermed slut.

Kilder og henvisninger:

LA. Åbenrå amtsarkiv. Journal for de adelige godser 1965, nr. 24, 25, 31, 32. — Jfr. S. mdsskr. 1949, s. 5—7; Carsten Petersen: Slesvigske Præster, s. 184: Festskrift til H. P. Hanssen, s. 264.

Herredsfoged Hinrich Klye

Af Jonathan Smith

Når man beskæftiger sig med personalhistoriske studier, er det for forskeren en særlig tilfredsstillelse, når han finder en hel del oplysninger om en mand, som nærmest er ukendt, og om hvem der ved den første efterforskning kun findes få oplysninger, som først efterhånden kan udvides ved ihærdig eftersøgning. Da det for flere af Sdj. mdsskr. læsere kan have interesse, hvorledes man kan uddybe et foreliggende materiale, skal jeg i det følgende redegøre for, hvorledes jeg i det foreliggende tilfælde har suppleret de foreliggende oplysninger.

Vedrørende en hel del slesvigske embedsmænd har arkivar West noteret en hel del oplysninger fra Rigsarkivets protokoller på sedler med vedføjede kildeangivelser. Ved sin død i 1930 var han ikke færdig med arbejdet, derfor foreligger der ingen oplysning om de af ham anvendte forkortelser. En stor del af forkortelserne er let at læse eller i hvert tilfælde bliver man klar over deres betydning, når man først har tydet dem forkert, andre kan man dog ikke tolke. West har kun beskæftiget sig med de kongelige embedsmænd, kun undtagelsesvis omtaler han gottorpske embedsmænd.

Når man beskæftiger sig med en af de embedsmænd, som hører til de kategorier, som West har oplysninger om, så tyer man i første linie til West. Blandt herredsfogderne i Hviding herred nævner han Hinrich Klye. Han kalder ham Hendrich Klye, han har været enspænder og har været herredsfoged fra 1668—1671 i Hviding herred. Udtrykket »Enspænder« — fra det tyske »Einspänner« — var i datiden en betegnelse for de ridende bude, som overbragte budskaber fra kongen og centralinstitutionerne til de lokale myndigheder. Det var ansete

stillinger, som efter afskeden lønnedes med en embedsstilling eller en pension eller med brugsret til en mølle eller domæne.

Klyes funktionstid som herredsfoged søgtes konstateret ved genemsyn af Haderslev amts regnskaber. Her fandtes han omtalt i årene 1663/64 — 1670/71. Han havde altså været herredsfoged i længere tid end af West angivet. Amtsregnskaberne for tiden omkring 1660 mangler, det var svenskekrigen, som var skyld heri. Hans forgænger Nis Hansen fra Havervad var død i 1659. Der var mulighed for, at han var tiltrådt umiddelbart derefter.

West oplyste endvidere, at Klye var bleven afskediget som enspænder — forlovet fra Hove — hedder det i det gamle sprog, d. 16. sept. 1656. Den tilføjede kildegengivelse kunne til at begynde med heller ikke findes.

Endelig citerede West en skrivelse af 1. august 1671, hvor det hed, at Klyes enke fik kongetienden i Skærbæk imod en tilbørlig afgift. Kildeangivelsen kunne ikke tydes.

Da det måtte antages, at der forelå en kongelig resolution for den fornævnte begunstigelse, så jeg efter i registret over rentekamrets kgl. resolutioner 1660—1719, om en sådan resolution var omtalt der. Det var den. Under den 25. maj 1671 stod der: Herredsfoged Hinrich Kliens enke Anna Katrine Seehl kan få til sin mands gård Luxmark tienden af Skærbæk for samme afgift som andre tiender i amtsregistret beregnes.

Et eller andet sted havde jeg set betegnelsen »kaptajn« knyttet til Henrich Klyes navn. Hvis han virkelig var eller havde været kaptajn, så måtte han findes i »Hirsch«. Oberstløjtnant I. C. W. Hirsch har sammen med sin søn samlet alle tilgængelige oplysninger om danske og norske officerer i tiden fra 1648—1814. Officererne er opført alfabetisk, oplysningerne er håndskrevne i protokoller i storfolio, oplysningerne om officerernes tjeneste i Norge er skrevne med rødt blæk, til alle oplysninger er der tilføjet kildeangivelser. I alt har Hirsch skrevet 12 protokoller, som står på det kgl. biblioteks læsesal. For nogle år siden blev disse protokoller fotograferet, og den fotografiske gengivelse i rigsarkivets læsesal. Hirsch oplyser om Klye, at han har været kaptajn i Knud Ulfeldts eskradron infanteri i Skåne i 1657 og 1658, hans kompagni har ligget en tid i Helsingør, general kommissær Cai Ahlefeldt har i 1659 erholdt ordre til at indsætte ham som ridefoged i Viding herred — der menes Hviding herred —, da Hans Outzen, der beklædte denne stilling, skal være død, Ahlefeldt gør i sin svarskrivelse opmærksom på, at Outzen ikke er død, da han for 3—4 dage siden har haft brev fra ham. Derimod er herredsfogden i Viding (Hviding) herred død for 14 dage siden, og Ahlefeldt beder derfor om nær-

mere ordre. — — Hirsch oplyser dernæst, at Klye er død i 1673, vist i september. Denne oplysning er en fejlslutning fra Hirsch's side.

Så fortsætter Hirsch:

Enken Anna Cathrine Milius (Mulus?) ansøger om, at hendes gård må blive udlagt til ryttergods, da hun, der sidder med mange børn, ikke kan svare de store afgifter og kontributioner. Hun har en karl, der kan ride for rytter, og som oberst Rauch har erklæret for brugbar — hun angiver, at hendes mand har været kaptajn under Fr. III og herredsfoged i Hinding (fejllæsning for Huiding) herred under Chr. V.

Hirsch skriver, at Hinrich Klyes navn også er bleven skrevet »Kley«, »Klee« og »Klinge«. Det skrives desuden oftest »Klie«.

Hinrich Klyes enke kaldes det ene sted Anna Cathrine Seehl, det andet sted Anna Cathrine Milius. Hvilket var så hendes rette navn? Ved at se på de to navne, kom jeg til at tænke på, om ikke Seehl var den sædvanlige forkortelse af seehlig lig salig, og at ordet måtte henføres til hendes mand. Heldigvis forefandtes enkens egenhændige skrivelse, som havde givet anledning til den kgl. resolution af 25. maj 1671. Denne var underskrevet således:

Anna Katrine, Seehl.

Capit. Hinrich Klies nachgelassene Witwe.

Derved var det godtgjort, at ordet »Seehl« ikke var enkens pigenavn, men den i datiden brugelige betegnelse for, at manden var død. Den medhjælper i rigsarkivet, som havde excerperet resolution, havde ved flygtig læsning overset kommaet, og troet, at det var enkens navn.

I skrivelsen oplyser enken, at hendes mand er død d. 4. maj, og at hun har 4 børn. Hendes mand havde købt en øde gård og genopbygget den. Kong Frederik III havde givet ham Skærbæk tienden mod en afgift, først på 15 rdl., fra d. 15. juni 1669 på 16 rdl. Han har i krigen fået et skudsår, som nu har forvoldt hans død. Enken beder om at måtte beholde Skærbæk tienden mod erlæggelse af 16 rdl. Endvidere beder hun om, at det pålægges kroværterne i Hviding, Rejsby, V. Vedsted, Roager, Brøns, Skærbæk, Højrup og på tinghuset at aftage øl og brændevin fra hende mod samme pris og i samme kvalitet som de kan få den i købstæderne, hvorfor hun vil indbetale en rimelig afgift til amtsregnskabet.

Som tidligere nævnt fik hun kun lov til at beholde Skærbæk tienden mod samme afgift som der betales for andre tiender. Ansøgningen om et privileg på levering af øl og brændevin omtales ikke.

Skatkammeret udtaler, at Klie har hævdet at have haft en fordring,

som han gav afkald på mod at få tiende mod en ydelse på 16 rdl. Tien- den har i 1668 indbragt 35 rdl. 16 sk. og vil mindst bringe lige så meget i de følgende år.

Den ejendom, som Klye havde købt i sin tid, kaldes Luxmark. Dette navn findes ikke i Trap. Ved en gennemgang af jordebogen viser det sig, at gården ligger i Lundsmark. Det er rimeligvis dette navn, som er blevet forvansket af skriveren.

Allerede i 1658 var kongen betænkt på at give Hinrich Klye et godt levebrød. Han giver amtmanden i Flensborg ordre til at overdrage ham Krusaa mølle. Amtmanden gør opmærksom på, at forpagtnings- kontrakten ikke er udløben, derfor må ordren tilbagekaldes. I 1659 får amtmanden i Haderslev ordre til at indsætte ham som ride- og her- redsfoged i Hviding herred i stedet for den afdøde ride- og herreds- foged Hans Outzen. Også her har kancelliet i København gjort i næl- derne. For det første var Hans Outzen ikke død, for det andet var han ikke herredsfoged. Hans Outzen vedbliver at være ridefoged, det var han både i Hviding Herred og i N. Rangstrup herred. Klye må så nøjes med at være herredsfoged i Hviding herred.

Der foreligger desuden en ordre til feltmarskal Eberstein om, at Klye snarest belejligt skal have kommandoen over et kompagni lande- værn i Haderslev amt.

West havde noteret, at Hendrich Klye var bleven forlovet fra Hove d. 16. sept. 1656. Jeg tvivlede ikke om rigtigheden af denne notits, men det kunne være rart at se selve dokumentet, thi det viser sig ofte, at der i dette findes oplysninger udover det meddelte. West havde som kilde angivet afregning 1656—63 fol. 59. Der forefindes mange afregnings- protokoller, men ingen af de reviderede var den rigtige, ingen af dem havde den af West anførte betegnelse. Omsider fandt en arkivar den rigtige. I denne afregnings protokol stod, at Klye havde fået løn fra 1. 5. 1654, altså havde han været enspænder fra dette tidspunkt. Men måske havde han været enspænder i længere tid. Der fandtes dog in- gen afregnings protokol, som sluttede sig til den anførte.

Ved at gennemblade registraturen over skatkammerets arkivalier, standsede jeg ved nogle protokoller om kgl. tjenestemænd. En af dem: Tegnebog over kongelig majestæts tjener, oplyste, at kaptajn Hen- drich Klye var antaget som enspænder d. 8. april 1651 efter March Seddel. Han havde altså allerede dengang været ved militæret og var afskediget som kaptajn. Det har ikke været muligt at finde noget om ham længere tilbage i tiden.

Efter Klyes død forblev hans enke boende med børnene på gården i Lundsmark. Den 11. maj 1671 udnævntes Mads Madsen til hans efterfølger. Men allerede 5 måneder derefter afstod denne embedet til

Peder Jørgesen Gundermann. Denne skrev i et brev til krigskollegiet, at han ville forsørge Klyes enke og hendes børn på livstid. Det blev dog ikke nogen lang forsørgelse, thi i 1673 blev han suspenderet og i 1674 får amtmanden ordre til at afkræve ham hans bestalling. Gården i Lundsmark var omskrevet på hans navn. I amtsregnskabet for 1675—76 står der, at han er dreven derfra og at gården er øde. Klyes enke er rimeligvis rejst fra gården, da Gundermann mistede embedet i 1673.

Rettelse.

I Jonathan Smiths artikel i sidste nr. står side 77 ... i tiden fra 1660—1744 — og at Oldenborg og Delmenhort hørte til det danske rige i tiden fra 1667—1744. I begge tilfælde skal der stå 1774 i stedet for 1744.

En spådom fra 1701

Af gårdejer Mads Schmidt i Brandsbøl (Als) fik jeg en gammel afskrift af en spådom, skrevet af en munk ved navn Kapeland fra Heilbronn, 1701. Munken var flygtet fra Heilbronn og opholdt sig hos en grønthandler Wissmann, der boede i Schellengasse i Keschweiler, hvor han døde. I hans efterladenskaber vil man have fundet efterfølgende spådom, oversat af undertegnede:

»Herre forbarm dig over dit folk, som mere og mere vender sig fra dig. Det ødelægger og misagter den hellige orden. Det tilegner sig din kraft og gør den tjenstbar til eget formål. Kvinderne går bort fra deres gode sæder, de bærer mandfolkeklæder og forsøger at fortrænge mændene fra deres arbejde. Europa bliver på den tid, hvor den pavelige stol en tid lang vil stå tom, hjemsogt af frygtelige revselse. Alt ondt, had og nederdrægtighed vil ophidse en lille hob, fyrstemord skal antænde branden. Syv riger skal sætte sig imod den fugl med to hoveder og mod den fugl med ét hoved. Fuglene vil beskytte deres reder med vingerne, og med kløerne vil de forsvare sig. En fyrste fra midten, som bestiger sin hest fra den forkerte side, bliver omgivet af en vold af fjender. Et folk vil kæmpe mod det andet, et kongerige vil kæmpe mod det andet. Den nævnte fyrstes valgsprog hedder: »Med Gud foran« (mit Gott voran). Guds almagt skal dog bestå og føre ham fra sejr til sejr. Himlens tegn og Herren vil sige: »Sig til manden med den hvide kjortel og det sorte ansigt: Stå op fra dit land og befri dig fra de van-

tros åg, jeg vil bistå dig, og du skal tilbede mig.« Det vil komme til en kamp fra øst til vest og krigen vil blive frygtelig. Mord og snigmord vil ødelægge mange mennesker. Vogne skal suse hen uden heste, gloende drager skal fare igenem luften, udspyende ild og svovl, som ødelægger købstæder og byer. Magtesløse skal menneskene se til, folkene vil ikke høre Guds advarsel og Gud vil vende sit ansigt fra dem. Ti og seks måneder vil bringe oprør, hungersnød, smitte og pest, der vil fordre flere ofre end i krigens rædsler. Der vil komme en tid, hvor du hverken kan købe eller sælge. Brødet vil blive mærket og tildelt. Havene vil bæve og farve sig røde med blod. Menneskene skal bo på havets grund og der lure på deres bytte. Menneskenes råb skal lyde over havene, de skal falde folket i ryggen, som straks derpå skal vende sig bort fra midten. Sejerherren vil blive besejret, den nedre Rhin vil ryste og bæve, men ikke gå under, den skal bestå til tidens ende. Billedet i vesten bliver et billede af ødelæggelse. Landet i havet skal kæmpe med sin konge, blive slået og komme i den dybeste elendighed. Det skægged folk (das bärtige volk) skal bestå længe. Alle verdens folk vil drages i medlidenhed i denne krig og så finder en kamp mod folkestedet. Mellem byerne med de egale tårne, hvor floden løber mod øst og vest, finder det afgørende slag sted. Sejerherren bærer et kors på brystet, der står et krucifiks mellem to lindetræer. Her vil sejerherren knæle ned og udbrede sine arme. Det sidste slag vil afskaffe al smuds og gudløshed. Den gudelige orden i kirken, byen og familien vil indføres igen. Den hvide svane med de lange og korte vingefjer vil bære fredens palme over havene. Krigen begynder når stråene bøjer sig af aksenes vægt, dens højdepunkt skal nåes, når kirsebærtræerne blomstrer. Freden slutter fyrsten med de syv hvide heste ved juletid (zur zeit der christmesse).« —

Spådommen er afskrevet af gårdejer Mads Schmidts bedstefader i tiden omkring 1865—1870. Hvor han har fået den fra, vides ikke, men der er ingen tvivl om, at originalen er gammel.

Hvad der forudsiges er for en stor del gået i opfyldelse. At kvinderne klæder sig med mandfolkeklæder, ser vi daglig. Den »frygtelige revselse« traf os i første verdenskrig. Fyrstemordet, der skal antænde branden, er fyrstemordet i Serajewo 1914. De syv riger er den verden af fjender, der satte sig imod fuglen med de to og fuglen med et hoved (den østerrigske dobbeltørn og den tyske ørn). »Fyrsten i midten«, der besteg sin hest fra den forkerte side, er kejser Wilhelm II. Vogne, der suser hen uden heste, er biler og kampvogne. De gloende drager, der skal fare igennem luften og udspyde ild og svovl, har vi alle lært at kende. Menneskene, der på havets bund skal lure på bytte, er ganske

afgjort u-bådene. Råbet over havene hører vi hver dag i radioen. Brødet er blevet mærket og tildelt og »billedet i vesten« er i virkelighed blevet et billed af ødelæggelse. — Der findes i spådommen et sammenhæng af begge verdenskrige, de begyndte i august 1914, da stråene bøjedes under aksenes tyngde og endte i maj 1945, da kirsebærtræerne blomstrede. Lad os håbe, at den hvide svane nu må bære fredens palme over havene og at den gamle munk har »set« ret!

I. Raben.

»VRANGKRØJT« — et 2000-årigt veterinært husråd

Af V. J. Brøndegaard.

I den sønderjydske dagspresse har det været meddelt, at man i adskillige gårde har forsøgt at afværge henholdsvis helbrede mund- og klovesyge under den netop overståede epizooti med »Vrangkræjt« (grøn [-blomstret] nyserod, helleborus viridis). Da det vides, at samme veterinære lægemiddel også blev taget i anvendelse under et par foregående epizootier og iøvrigt er blevet flittigt brugt af almuen såvel herhjemme som i udlandet mod forskellige husdyrsygdomme, kan en nærmere omtale af dets historie vel interessere en faglig kreds.

Da mund- og klovesygen hærgede det sønderjydske husdyrbrug i 1938 og 1921, var det ikke så få bønder, der hentede den gamle lægevækst frem af glemselen i en krog af haven og forsøgte at anvende den som forebyggelsesmiddel — det vides således at være sket i Nordby, Kirkeby, Barsmark og Løjt — og i enkelte tilfælde mente man at kunne konstatere, at kreaturerne af den grund(!) undgik smitte.

I 1890'erne opnåede landmand Ole Olesen i Rurup ligefrem et lokalt ry, som »Vrangkrøjt«-specialist. Hans søn, arrestforvarer Ole Olesen i Aabenraa, fortæller om faderen, at han regelmæssigt blev kaldt til den store gård »Rovbjerg« i Arrild sogn for at kurere dyrene med indsætning af »Vrangkrøjt«; om hans nabo fortællendes, at han længe stillede sig skeptisk overfor kurens værdi, men da der udbrød sygdom i hans besætning, tilkaldte han alligevel Olesen. Forøvrigt mente Olesen sen., at planten kun havde lægekraft, hvis den groede i muldjord; i lerjord duede den ikke. Rødderne (hvoraf han kun brugte den mellemste del) fik derfor hvert år tilført ny muld.

Det var de forskelligste sygdommen, man mente at kunne helbrede på denne måde — for kvæggets vedkommende således lungesyge (lun-

gesot), kvægpest, fodsyge (M. & K.) og især miltbrand (jydsk rassel-brok, -syge), endvidere mod »svinesyge« og »svinedød« (synonymer for flere forskellige lidelser som rosen, rødpis, difteritis o. a.) og for bl. a. hestes bovlamhed.

Behandlingsmåden var i alle tilfælde den samme: Der snittedes et lille hul i svins og kalves ene øre, i koens doglap og hestens bringe, og der blev stukket et stykke af plantens rod igennem, så såret klemte det fast. Her fik det så lov at sidde, indtil der indtraf en betændelse — jo kraftigere des bedre, da man havde den opfattelse, at roden trak sygdomsstoffet ud af kroppen i form af materien. I en håndskreven samling husdyrråd fra Vendsyssel 1750 hedder det under miltbrand:

»Naar Fæ vorder hastig syg, at Tungen resner og Sortner og anden Dag dør som en Pest, Tag wrang Krud og Stik et lidet hull inde i forslaget med en syel og Stik en liden ende af forbn Roed der udj, Som 3 die parten af 1 syenaal lang det minste gjøres kand.«

Muligvis har den ved samme lejlighed foretagne åreladning — datidens universalmiddel — også spillet en betydelig rolle i denne forbindelse.

Naturligt nok har den netop beskrevne praksis navngivet vor plante i de enkelte landsdele, hvor den i sin tid groede i næsten enhver bondehave. — Det gængse sønderjydske navn »vrangkrøjt« viser, hvilken vej husrådet er kommet herop, idet det stammer fra tysk *wrank*, en sygdom (angina?) hos svin, og *kraut*, urt. I det øvrige Jylland er »pestrod« mere almindelig brugt, medens man på Fyn, Sjælland og Lolland-Falster har haft navne som »svinerod«, »pestilense«, »lungerod«, »pestrødder« og »svinepian« (-pæon). Disse folkelige plantenaavnes store udbredelse taler tilstrækkelig tydeligt om midlets meget gamle tradition herhjemme. Også i andre sprog finder vi en lang række synonymer, hvoraf mange afspejler de mange forskellige sygdomme midlet har været ordineret for. I tysk og hollandsk har vi det meget udbredte navn *wrangwortel*; hollandsk-flamske navne er videre *kropkruid*, *veekruid*, *vuurwortel* og *vuurstekken* (»ildstikke«, hentyder til rodparenkymets indhold af det hudirriterende glykosid Helleborein). Specielt tyske folkenavne er *hönschkrut* (af *hünsche*-miltbrand, opsvulmet ko-yver — sygdommen mente man var indkommet fra Hünschen- [Ungarn] land), *schelmerwurz* eller *schelmrose* (schelm = forskellig kvægsot, men især miltbrand hos svin; rodens indsætning kaldes alm. »schelmenstecken«), »*schweine-schwarzwurzel*, *swinwörtel*, *saublume* o. fl. a.; i Alpeområdet bruges navnlig betegnelsen *gilb-* eller *gillwurzel*, — af *gille*, *gilbe* = gult udslet (*gilben* er indsætning af hårsimer (setaceum) i bryst eller næse, især mod udslet), og i Østrig kaldes planten hyppigst *güllwurz* (*güll* er en halssvulst på husdyr). Også

i Frankrig kendes både anvendelsen og navnet *herbe à l'encoeur* (»urt, der danner hævelse i huden«). Navne som *suinurz*, *swinwrz* o. lign. træffes forøvrigt allerede i de ældste tyske glossarier.

Mere interessant er det dog, at vi litterært kan følge dette folkelige husdyrråd 2000 år tilbage i tiden. Den romerske landbrugsforfatter Columella, som i midten af det 1. årh. e. Kr. skrev et 12-bindsværk om »De re rustica«, fortæller nemlig i den 6. bogs 5. kapitel om en rod, »som hyrderne kalder *consiligo* og vokser i de marsiske bjerge [landsdelen Latium]«, at den er et fortrinligt middel mod kvægsoter. Af synonyme, som samtidige forfattere har føjet til den lilleasiatiske læge Dioskurides's »Lægemedellære« kan vi slutte os til, at der med *consiligo* er ment en art nyserod. Det hedder videre i Columella's skildring:

»Man ridser med en syl af jern rundt om den bredeste del af øret, således at det fremtrængende blod danner figuren O. Når dette er sket på ørets over- og underside, stikker man sylen igennem midten af den ridsede kreds og lægger roden i det derved dannede hul, som nu omslutter den friske rod så fast, at den ikke falder ud. Denne rod trækker al sygdom og al gift ud af kvæget, indtil den del af øret, der er ridset i, visner og falder af. Således mister kroppen ganske vist en lille del, men livet i den bevares.«

Også den romerske forfatter Plinius, der levede på samme tid, fortæller i sin »Naturalis Historia« om vor plante; i den 25. bog hedder det ordret: »... den læger fårs og trækdyrs materiefyldte udflod [af næsen], når man trækker en rodtrævl gennem deres ene øre og den følgende dag til samme tid tager den ud igen«.

Af de to romerske forfatters utilstrækkelige symptombeskrivelse kan vi ganske vist ikke fastslå sygdommens art, men det vides i hvert fald, at miltbrand hos kvæg og får var overordentlig udbredt i den græske og romerske oldtid og som epizooti ofte forvoldte massedødsfald både blandt tamme og vilde dyr.

Behandlingen med nyserod kan være nået Nordeuropa ad to veje. Med den romerske kulturs fremtrængen er samtidig fulgt de veterinære husråd i skrift og tale, og den stedlige befolkning, der lige så lidt kendte organernes funktioner eller vidste noget om bakterier, har viligt antaget de nye metoder, hvad enten disse var af eksakt eller magisk art.

Men remediet kan også være kommet hertil over Østeuropa, idet det middelalderlige tyske navn *hemer*, som måske oprindeligt først var tillagt giftliljen hvid foldblad (*veratrum album*) med en tilsvarende hud-

inciterende virkning, synes at stamme fra græsk over gammel slavisk og lillerussisk.

Da den østtyske befolkning drev stor kvæghandel med slaverne, er antagelig ikke alene forskellige ondartede sygdomme, men tillige de respektive behandlingsmåder blevet ført til Mellemeuropa og derfra videre nordpå. Den russiske almue har forøvrigt i umindelige tider benyttet nyserod som kataplasma på bylder, urene sår, svulster og andre panariteter.

Hvorvidt nyserod-behandlingen overhovedet har haft nogen medicinsk virkning, falder det uden for denne artikels rammer at bedømme så lidt som betragtninger over analoge veterinære behandlingsmåder i nutiden. Blot skal nævnes, at J. F. C. Dieterich så sent som 1839 anbefaler indstikning af nyserod (Haandbog i den specielle Pathologie og Therapie for Dyr læger og Landmænd), og at tyske dyrlæger vides at have brugt den i hvert fald i midten af 20'erne.

Endelig kan om selve navnet nyserod tilføjes, at det er geografisk vidt udbredt og skyldes en anvendelse i pulveriseret form som nysemiddel (f. eks. i snustobak) — fra først af i den hensigt dermed at ud-drive sindssyge(1). Allerede hos de gamle grækere var denne ordning velkendt, og i det gamle Rom var anvendelsen af helleborus mod åndssvaghed så udbredt, at man havde en stående vittighed om en mand, der opfører sig underligt: »han er vist tjenlig til Antikyra!» — en by i Hellas, hvor urten var særlig udbredt.

Anvendt litteratur:

Kr. Boers, Dansk veterinær Folkemedicin (1939); H. F. Feilberg, Ordbog over jyske Almuesmål III (1904—1911); H. Heukels, Woordenboek der Nederlandsche Volksnamen van Planten (1907); Max Höfler, Volksmedizinische Botanik der Germanen (1908); Historische Studien aus dem Pharmakologischen Institute der Kaiserl. Universität Dorpat I (1889); Danmarks Folkeminder Nr. 20 (1918) = Ingv. Ingvorsens fortæll. om gammelt sjællands bondeliv; Jyske Tidende; Tang Kristensen, Gamle Folks Fortæll. om det jyske Almuesliv I (1891); Axel Lange, Fynske Plantenavne og Folkeminder om Planter (1932); Heinrich Marzell i Natur u. Volk 71 (1941) og sm., Die Tiere in deutschen Pflanzennamen (1931); J. Niessen, Rheinische Volksbotanik I (1936); E. Paque, De Vlaamsche Volksnamen der Planten (1896); I. Reichborn-Kjennerud, Vår gamle trolddomsmedisin V (1947).

Glimt

FRA SVUNDNE TIDER . . .

VESTSLESVIGSK PINSE FOR 50 ÅR SIDEN.

Det er P. Skovrøy, der med sin sans for lune, har givet følgende beskrivelse af vesteregns pinse: „Medens man på østkanten står tidlig op for at se solen danse, vender man sig her om til væggen og sover videre, drømmende om fede græspenge og højere priser på fedekvæget. Her i byen tager man om eftermiddagen sin kone under armen — hvis man har én — sine fem børn i en snor bag efter sig og vandrer op til „Svejtserhalle“ eller til „Altona“. Eller man kører ud til Højer sluse, vandrer ved ebbetid en fjerdingvej ud på vaderens grå flade og misser med øjnene mod solen, som skinner på Listlandets hvide klitter i det fjerne. Har man fantasi bilder man sig ind, at man er badegæst, er man nøgtern, siger man med et selvironisk smil til sig selv, at man kun er vadegæst og sænker blikket på de grå vader med de spirende kvæller, der ligner strittende skægstubbe i et gammelmands ansigt.“

Chr.

SPANSK INDKVARTERING I JEJSING 1808.

Den danske diplomat Johann Georg Rist meddeler i sine „Livserindringer“, at hans personlige ven, markien af Romana, den 13. marts 1808 nåede Flensbrog med 14.000 mand spanske hjælpetropper. Romana fik sit kvarter hos den

rige og stolte borgmester Thorstraeten, men opholdt sig kun een dag i byen. I den følgende tid bevægede spanierne sig langsomt mod nord; de fleste blev i Jylland og Fyn, mens mindre afdelinger kom til Sjælland, Lolland og Langeland. Rist fortæller, at de iltre sydlændinge knurrede over, at mange af dem måtte marchere milevidt afsides for at få kvarter i landsbyer, og dertil kom almindelig trøstesløshed over kulde og træthed. Også på Tønderegnen var der dengang spansk indkvartering. Calle Nicolaisen, der i 1808 måtte overtage fødegården, en kogbølsk fæstegård i Jejsing, efter den svagelige broder Christen Nicolaisen, har efterladt sig en regnskabsbog, der omfatter årene fra 1803 til 1818.

1818 har han noteret følgende:

For krigskørsler 18 mark, magasinlevering rug, magasin-hø et læs, et læs strå = to læs a 5 mark = 10 mark.

Spansk indkvartering:

En mand i fem dage a 10 skilling,

fire mand i fire dage,

fire mand i fire dage,

tre mand i tre dage, i alt 25 mark 10 skilling.

Af de tre mand var der to corporaler; den 3. april drog de bort.

Niels Martensen ved åen har fået af mig 6 skæpper rug a 16 skilling, in summa 9 mark 12 skilling. Nu har jeg fået af ham to tønder havre til magasin; den leverede han til Peter Rask i Tønder,

og et læs byghalm har jeg også fået. Niels Martensen har fået af mig i gamle penge 40 rigsdaler, og en tønde rug = 5 rigsdaler ny penge, og en sogris = 3 rigsdaler ny penge.

Anm.: Nielse Martensen ved åen var gift med Calle Nicolaisens yngste søster Marie Cathrine.

Chr. Maibøll.

AF LORENZ ADOLF CALLESENS LÆGEBOG FRA 1808.

En god brandsalve.

Tag rent bjørnefedt og maj-måneds smør, af hvert et halvt pund, sæt det ved ilden og bland det vel tilsammen. Når det er koldt, tager du blommen af et æg og rører det godt sammen. Smør skaden dermed. Proberet.

NOGLE RÅD MOD TANDPINE

At fordrive tandpine sikkert og med ringe møje.

Gå til et ungt piletræ, spalt en gren og skær et langligt stykke træ ud af den. Stik dermed så længe i tanden, at den bløder, og sæt derefter træstykket med blodet i grenen. Bind det godt sammen og stryg voks derover, så at ingen regn kan komme deri. Når grenen begynder at rådne, er det godt, og tandpinen kommer aldrig igen.

MIDDEL MOD TO DAGES FEBER.

Den febersyge må have dette brev bundet om halsen om morgenen før solopgang eller efter solnedgang. Når han har båret brevet i ni dage, kastes det i ilden.

Altarabra	○
Altarabr	○a
Altarab	○ar
Altara	○arm
Altar	○arm
Alta	○arme
Alt	○armet
Al	○armetero
A	○armetron

Mod tandpinedage.

Tag virak og laurbær, temperer det sammen og hold det i munden. Det er en ædel medicin.

Item: tag peber, blød den op i vin og hold det i munden. Det hjælper meget godt.

Alun, syv peberkerner stødes fint sammen og æltes godt med surdejg. Læg det ved tanden et kvarter. Det hjælper.

Mod tandpine.

Giv vedkommende et tyndt stykke brød så stort som et spillekort. Bred lidt smør på og skriv oven i smørret med en synål eller en strikkepind, som ikke har været brugt, følgende tre ord:

Argon
Sargon
Vargon

Mod orm i tænderne.

Når du har orm i hule tænder, tag ensian og læg den på tanden. Så dør ormene.

Anm.: Lorenz Adolf Callesen, søn af gårdejer Nicolai Callesen i Jejsing og Marie født Beck fra Rørkær, besøgte først skolen i Jejsing, opholdt sig så nogen tid hos læreren i Rantrun og fik derefter undervisning af skrive- og regnemester Lohse i Husum. Omkring 1810 overtog han en gård i Bøgvad, Højst sogn, og var fra 1818 til 1838 ejer af fødegården i Jejsing. Foruden lægebogen er også hans skriftlige arbejder fra Husum og en regnebog fra Jejsing bevarede.

Christian Maibøll.

Graasten Bank A/S

Kontortid 9--12 & 2--4
Lørdag 9--1
GRAASTEN

Snoghøj Gymnastik-
højskole
Fredericia.

3 Maaneders Sommerskole.
5 Vinterskole.
Skoleplan sendes.

Jørgine Abildgaard. Anna Krogh.

HABITTER

skræddersyet efter mål

Thomas Hansen & Søn

Padborg . Telf. 9233

HEJMDAL

Landsdelens Blad

Spare- og Laanekassen
for Hobro og Omegn

Paul Thomsen

Krusaa

Kolonial, Spirituosa, Køkken-
udstyr,
Trikotage, Herreekvipering

**Sønderjyds
Tæppefabrik**

A. R. KJÆRBY A/S
HØJER

**Haslev
Gymnasium**

Kostskole for Drengene

Eksamensret til Møllemskole-, Real-
og Studentereksamen.

Alle Oplysninger ved Hen-
vendelse til

Peter Kæstel
Rektor, Haslev

Aktieselskabet

C. I. Christensens Papirhandel

ESBJERG

AKTIESELSKABET

NORDISKE KABEL- OG TRAADFABRIKER

KØBENHAVN F.

GRAM
KØLEANLÆG

Brødrene Gram A/S
Vojens

**VALLEKILDE
Folkehøjskole**

Henv. til *Jørgen Jessen*,
Vallekilde

Restaurant **Grænsen**

C. Heiselberg
Krusaa

Sønderjyllands Kreditforening
Haderslev

Støt de sønderjydske

Indsamlinger

**Graasten
Andelsslagteri**

Læs

Danneviøke

Sønderjyllands ældste Blad

Bogtryk . Bogbind

Th. Laursens Bogtrykkeri

Jernbanegade 8 . Tønder . Telefon 21550

Støt vore annoncører